

Rapport 2008:3

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Pitegården dräneringsrör Hägnan 2008

Raä 593, Nederluleå sn, Norrbottens län

Norrbottens museum

Åsa Lindgren

Dnr 241-2008

Norrbottens
museum

Tekniska uppgifter

Län:	Norrbotten
Landskap:	Västerbotten
Kommun:	Luleå
Socken:	NederLuleå
Fornlämning nr:	593:1
Fornlämning typ:	Område med bebyggelselämningar efter gårdstomt
Fastighet:	Gammelstaden 6:6
Ek. karta:	24L 9h Gammelstaden (241 97)
Länsstyrelsens (beslut) dnr:	431-2928-08
Norrbottens museum dnr:	241-2008
Uppdragsgivare/finansjär:	Friluftsmuseet Hägnan / statliga anslag
Typ av uppdrag:	Förundersökning, schaktkontroll
Fältarbetsledare:	Åsa Lindgren
Fältpersonal:	Mirjam Jonsson
Rapportansvarig:	Åsa Lindgren
Underkonsulter:	-
Fältarbetstid:	1 dag, 21 april 2008
Rapporttid:	2 ½ dagar
Fyndhantering:	-
Koordinater:	X 729 72 54/Y 178 64 93 (±5m), Inmätt med Garmin GPS, User grid WGS 84
Höjd över havet:	Ca 5 m
Undersökt yta:	5,4 m ² (6x0,9 m)
Analys:	-
Datering:	Tidigast 1700-tal, utifrån fynd av porslin
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs
Foto:	Digitalt foto, acc nr 2008:290, (fig. 1 i rapport)
Ritningar:	Totalt antal: 2 I rapport: 2 (bilaga 2, ritning 1:1-2)
Dokumentationsmaterial:	Originalhandlingar, fältanteckningar, ritning (2st) och foto (1st)
Förvaring av material:	Ärendehandlingar förvaras i Nbms aktarkiv och foto i bildarkiv
Digital programvara:	Microsoft office, Adobe Photoshop

RAPPORT

Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll
Dränering av Pitegården, Hägnan
RAÄ 593, Nederluleå sn
Norrbottens län, Västerbotten

Innehållsförteckning

Tekniska uppgifter	1
Sammanfattande inledning	3
Resultat i korthet	3
Syfte.....	3
Topografi och naturlandskap.....	3
Historik och fornlämningsmiljö	3
Tidigare undersökningar i området	4
Arbetsbeskrivning.....	4
Arbetets utförande.....	4
Resultat	5
Tolkning av resultat	5
Kommentar	6
Referenser	6
Publicerade källor.....	6
Ej publicerade källor	6
Bilagor	

Sammanfattande inledning

Efter beslut av Länsstyrelsen i Norrbottens län (Lst dnr 431-2928-08) gjorde Norrbottens museum den 18 april 2008 ett försök att utföra en arkeologisk förundersökning inom Raä 593, Nederluleå socken. På grund av att marken inte tillräckligt avbröts arbetet som istället kom till stånd den 21 april 2008. Arbetet utfördes av Åsa Lindgren och Mirjam Jonsson, Norrbottens museum, i form av en schaktkontroll.

Undersökningen föranleddes av att Friluftsmuseet Hägnan planerat gräva ner ett dräneringsrör från Pitegården och 6 m ut från denna. Förundersökningen utfördes utifrån kulturminneslagens 2 kap, § 13.

Resultat i korthet

En mindre förekomst av kulturlager påträffades och undersöktes inom ramen för schaktkontrollen. Det planerade schaktet grävdes i sin helhet vid schaktkontrollen, så det planerade arbetet kunde utföras utan antikvariska hinder.

Syfte

Syftet med förundersökningen var främst som besluts- och planeringsunderlag inför framtida undersökningar, samt försöka hitta en lämplig dragning av planerat dräneringsrör som både uppfyller syftet med projektet och minimerar intrånget i kulturlager.

Topografi och naturlandskap

Undersökningsområdet är beläget inom Raä 593 ca 450 m NÖ om kyrkan i Gammelstads kyrkby. Fornlämningsområdet är beläget på flack moränmark mellan Lule älv, som flyter söder om kyrkbyn, och en äldre uppgrundad vik i nordost. Området är omgivet av skogsmark, flacka åkermarker och allmänningar. Nivån över havet uppgår idag till ca 5-10 meter.

Aktuellt undersökningsområde är beläget i anslutning till Pitegården, som återfinns i fornlämningsområdets Ö del. Marken är svagt SÖ-sluttande och beväxt med gräs. Strax NÖ-Ö om Pitegården är idag en färhage med enstaka äldre tallar bevarade.

Historik och fornlämningsmiljö

Raä 593 har beteckningen ”område med bebyggelse lämningar efter gårdstomt”. Ett flertal spismursrösen, förhöjningar och stenar (syllstenar?) är synliga i området. År 1339 omtalas att ett kapell finns i Luleå och 1374 har detta kapell blivit en sockenkyrka med egen församling och prästgård (Nordberg 1965:50ff, Wallerström 1995:92). Platsen för kapellet och den ursprungliga prästgården är okänd, men att de låg i eller i närheten av detta område är rimligt. Vid den tiden utgör Gammelstadsviken en segelbar havsvik och en hamn återfinns i anslutning till området.

Prästgården återfinns till kungsgård 1558, men återgår redan 1563 till prästgård igen (Harnesk 1990). Prästgården brinner 1588 men enligt uppgift är den återuppförd och förbättrad till år 1650. Sedan dess har nya huvudbyggnader uppförts 1725, 1776, 1919 och den senaste på 1960-talet. De från 1776 och 1919 byggs på samma grund och den senaste står på grunden från 1600-talets huvudbyggnad (Nordberg

1970:762ff). Till prästgården har ett flertal byggnader funnits, så som portbyggnad, huvudbyggnad, köksbyggnad, källare, bryggstuga överloppsbyggnader samt olika typer av uthus.

Idag finns huvudbyggnaden, en bagarstuga och en källare kvar. Gården är idag obebodd och används istället som samlingslokal.

Tidigare undersökningar i området

Ett flertal arkeologiska undersökningar har företagits inom Raä 593 under årens lopp. Vid undersökningar inför anläggandet av friluftsmuseet 1968-69 påträffades fynd och anläggningar som dateras till 1300-tal och framåt. Flera byggnader som kan sättas i samband med branden 1588 och de som senare kom att återuppbyggas påträffades (Wallerström 1996). I samband med rensning av diket mellan Hägnan och kyrkbyn påträffades trä som tolkades som rester av en bro, vilken daterades till omkring 1500 (Skålberg 1997). Även vid undersökningar 1985 och 2001 påträffades kulturlager och fynd med ett tidsspänn mellan 1400-1800-tal (Bäck 2003, Petersson 1996).

Undersökningar vid Pitegården

Marken under Pitegårdens NV del undersöktes 1969 (Uo O) och då påträffades en grop och två stenkoncentrationer, varav en av de senare tangeras av Pitegårdens gavel (se bilaga 1:2). Thomas Wallerström tolkar lämningarna i området som rester av hus. Dokumentationsmaterialet från undersökningen är dock för undermåligt för vidare tolkningar (Wallerström 1996).

Under vinterns saneringar av Pitegården har marken under gården grävts ut, och en schaktkontroll har utförts av Norrbottens museum. Den schaktkontrollen grävdes till ett djup av 0,3 m och visade att där endast fanns ett påfört material med brun jord, lite sot och någon enstaka tegelbit ovanpå den orörda jorden (Nbm dnr 556-2007, rapport under arbete).

Arbetsbeskrivning

Ett försök att utföra schaktkontrollen utfördes fredag den 18 april, men då var marken fortfarande frusen på grund av ineffektiva värmefiltar. Dock konstaterades vid det tillfället att någon form av kulturlager återfanns direkt under torven. Med anledning av detta och att schaktets ursprungliga bredd endast var 0,3 m samråddes med länsstyrelsen om att använda en något bredare skopa för att lättare kunna tolka lagren, vilket medgavs. Därmed användes en 0,9 m skopa istället för den ursprungliga bredden på 0,3 m.

Arbetets utförande

Förundersökningen kunde utföras den 21 april 2008 då mer effektiva värmemattor använts. Arbetet utfördes enligt Länsstyrelsens beslut som en schaktkontroll under pågående schaktning. Schaktet var 6,5 m långt, 0,9 m brett och grävdes med maskin till ca 0,4 m djup.

Schaktet togs upp med början intill Pitegårdens SÖ gavel 0,6 m från det N hörnet (se bilaga 2). På grund av att marken var vattensjuk och det snabbt fylldes vatten där schaktmassor tagits bort lämnades en vall av jord ca 3 m ut från (SÖ om) Pitegården. Detta för att kunna arbeta ostört av vattnet i resterande del av schaktet. Detta gjorde att man inte fick någon bra överblick över hela schaktet.

Resultat

Under det 5 cm tjocka torvlagret var ett påfört, omrört fyllnadslager 5-40 cm tjockt, med rikligt innehåll av tegel, tegelkross, sot och kol. Detta lager återfanns i hela schaktlängden. Närmast Pitegården och ca 3 m ut i schaktet var det tjockast och gick ända ner till orörd mark (se ritning 1, bilaga 2). Längre mot SÖ framkom intakta fyllnadslager av sand och lera, vilka påförts i olika omgångar till ca 15 cm tjocklek (se fig 1). Lagren innehöll sparsamt med sot och i botten fläckvisa inslag av halm. Detta vilade på ett ca 5 cm tjockt kulturlager som var fett, humöst med fläckvisa inslag av sot och kol utan struktur. Vid rensning av profilen ramlade en liten bit porslin fram, osäkert från vilket lager, men troligen från kulturlagret. I botten av detta, mot den orörda sanden, var otydliga färgningar, vilka anslöt till en större sten som framkom i schaktets botten (se ritning 1, bilaga 2).

Fig. 1 Schaktets NÖ profil taget ca 4 m SÖ om Pitegårdens gavel. I gropen (som är naturlig) syns tydligt de avsatta lagrens olika färgningar (randigt), samt det underliggande mörkbruna kulturlagret ovan den naturliga ljusbruna sanden. De otydliga färgningar som anslöt till stenen på bilden var tyvärr bortgrävda när bilden togs. © Norrbottens museum, Åsa Lindgren

Tolkning av resultat

Lagret under torven tolkas som dumpmassor från de arkeologiska undersökningarna 1968-69. Detta på grund av att det hade karaktär av kulturlager och innehöll tegel, sot och kol, men var omrört och luftigt. Det har således inte legat så länge att det packats ihop. Underliggande fyllnadslager var intakta, men fyndtomma vilket gör dem svårtolkade. Det påträffade kulturlagret innehöll inte heller några tolkningsbara fynd utöver porslinsbiten, som troligen hör till detta lager, antyder en datering till tidigast 1700-tal, då porslinet blir mer vanligt. Färgningarna i botten kan utgöra förmultnade trästockar och stenarna syllstenar, men detta är dock inte sannolikt. En byggnad borde lämna mer spår som antyder vad som är inne och ute.

De byggnadslämningar som framkom vid undersökningarna 1968-69 kan ej spåras i det nu aktuella undersökningsområdet. Det är troligt att det ligger just utanför det område som var bebyggt under prästgårdens tid (Bäck 2003:43).

Kommentar

Det planerade arbetet kunde utföras utan vidare antikvariska hinder, då schaktet grävdes ned till orörd mark.

Inför kommande undersökningar är det viktigt att komma ihåg att även där omfattande schaktningsarbeten har ägt rum tidigare kan intakta kulturlager och anläggningar påträffas. Därför är det av stor vikt att samtliga markingrepp inom fornlämningsområdet bevakas av arkeolog.

Referenser

Publicerade källor

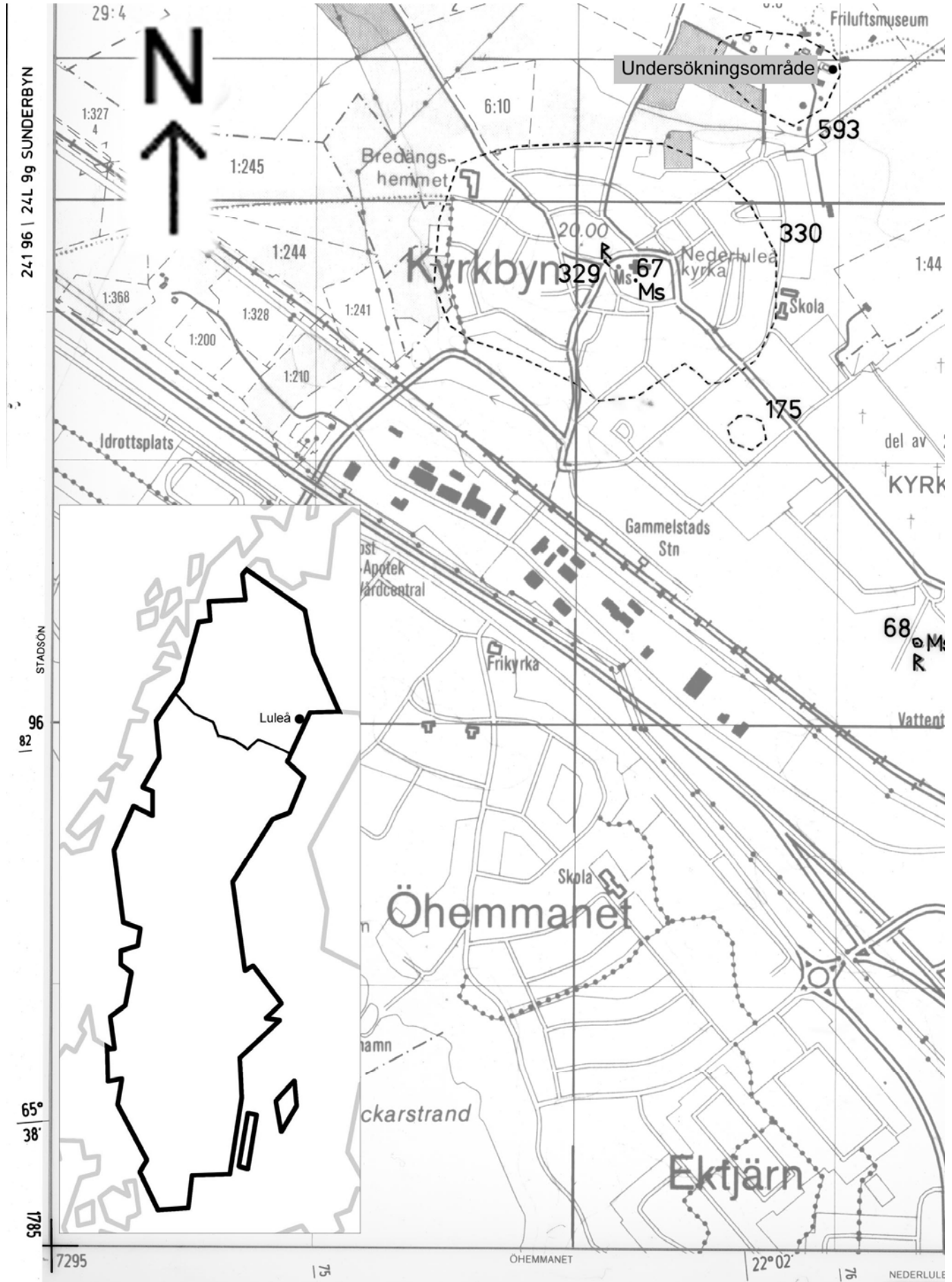
- Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt*. Länsstyrelsen i Norrbottens län Rapportserie Nr 14/1998.
- Harnesk, B. 1990. Statligt experiment i norr - Lule gård 1558 - 1563. I Lundholm, K. & S. Åkerman. Älvdal i norr. *Bothnica* 6. Luleå 1990.
- Nordberg, A. 1970. *En gammal norrbottensbygd*. Anteckningar till Luleå sockens historia, andra delen. Luleå 1970.
- Wallerström, T. 1995. *Norrbotten, Sverige och medeltiden*. Del 1 och 2. Lund Studies in Medieval Archaeology, 15:1 och 2.

Ej publicerade källor

- Bäck, M. 2003. *På prästgårdens mark. Ekonomibyggnader i Gammelstadens utkant*. Västerbotten, Nederluleå socken, Gammelstaden 6:6, Raä 593. Riksantikvarieämbetet rapport dnr 423-2498-2001.
- Petersson, M. 1996. *Rapport. Arkeologisk undersökning av byggnadslämningar, odlingsröse och kulturlager. Gamla prästgården, Gammelstad 6:1, Nederluleå sn, Västerbotten, Norrbottens län*. Rapport, Norrbottens museum 1986, dnr 189/90.
- Skålberg, P. 1997. *Rapport. Antikvarisk kontroll samt arkeologisk förundersökning. Raä 539, Gammelstad 6:1 och 6:6, Nederluleå socken, Västerbotten, Norrbottens län*. Rapport, Norrbottens museum dnr 1996/0056.
- Wallerström, T. 1996. *Rapport, Arkeologisk undersökning av bebyggelse lämningar, medeltid och nyare tid, G:a prästgården, Gammelstad 6:1, Nederluleå s:n, Västerbotten, Norrbottens län (fl 593)*. Rapport, Norrbottens museum dnr 1997/0141.

Bilagor

- 1:1 Utsnitt, Ekonomisk karta 24L 9h Gammelstaden, skala 1:10 000
- 1:2 Översikt Hägnan, skala 1:1000
2. Ritning 1:1 Skala 1:50 och Ritning 1:2 skala 1:20

Norrbottnens
museum

Norrbottnens museum
Box 266, 971 08 Luleå
Storgatan 2
Tel 0920-24 35 02
norrbottnens.museum@nll.se
www.norrbottnensmuseum.se